

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA REKABET POLİTİKASI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Yrd. Doç. Dr. Hasan SABİR*

Özet

Bu çalışmada, dünya ekonomisinde serbestleşme sonucunda ticaret ve rekabet politikası arasındaki ilişkilerin ve küresel rekabet sorunlarının önem kazanması ve buna bağlı olarak ortak rekabet kurallarının gerekliliği ve gelişmekte olan ülkelerin rekabet politikası sorunları üzerinde durulmaktadır. Rekabet politikası rekabeti kısıtlayan şirketler arasındaki anlaşmalara, hakim durumun kötüye kullanılmasına, birleşmelere karşı uygulanmakla birlikte küresel rekabet politikasının yokluğunda rekabet politikası kuralları etkisiz kalabilecektir. Küreselleşmeyle birlikte anti-rekabetçi uygulamalar da artmaktadır. Serbest ticaret koşullarında küresel karteller ve küresel birleşmeler gibi küresel anti-rekabetçi uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Ticaretle ilgili uluslar arası rekabet problemleri giderek daha önemli hale gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin küresel karteller konusunda haklarını aramaları çok zordur. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler anti-rekabetçi uygulamalara karşı daha savunmasızdırlar. Gelişmekte olan bir ülke, gelişmiş bir ülkenin içinde yer aldığı bir karteli soruşturamaz ve bu kartelin merkezi olan ülkeye baskı yapamaz. Sonuç olarak küresel rekabet politikası bu tür rekabet sorunlarına bir çözüm olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rekabet Politikası, Ticaret Politikası, Gelişmekte Olan Ülkeler

COMPETITION POLICY AND DEVELOPING COUNTRIES IN THE GLOBALISATING WORLD

Abstract

In this study, it will be explained, because of globalization of trade, the line between trade and competition policies happened very important depending on necessarily of global competition policy and developing countries. In the era of competition policy against between cartels, mergers and abuse of market power but this rules will be ineffective in the absence of global competition policy. The developments like anti-competetive behaviours of firms increased in the process of trade globalisation. Because of free trade conditions, many global anticompetetive practices like global cartels and global mergers with international spillovers occur. Trade related international competition issues are getting important. In this context, developing countries have much bigger problems. A developing country would have more difficulties in pushing a developed country to cooperate in a cartel investigation against a cartel firm its own country origin. Consequently, global competition policy will be solution to those competition problems.

Keywords: Competition Policy, Trade Policy, Developing Countries

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, S.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, İktisat Anabilim Dalı, hasansbr@istanbul.edu.tr

Giriş

Bu çalışmada, dünya ticaretinin serbestleşmesi ile küresel düzeyde ortaya çıkan rekabete ilişkin sorunlar, rekabet politikası kuralları çerçevesinde açıklanacaktır. Küreselleşen dünya ekonomisi koşullarında uluslararası piyasalarda gelişmiş ülkelere ait çok-uluslu şirketler, teknolojik üstünlükleriyle, pazar paylarıyla, ölçek ekonomileriyle ağırlıklarını hissettirmektedirler. Dünyanın tek bir pazar olma sürecine girmesinin, rekabet koşulları açısından, rekabeti hem arttırıcı hem de uzun dönemde rekabeti tehdit edici etkileri ortaya çıkmıştır. Karteller, küresel birleşmeler gibi uygulamalar önceleri etkisini ağırlıklı olarak ulusal pazarlarda hissettirirken, küreselleşme ile birlikte dünyanın tek bir pazar olma sürecine girmesiyle tüm uluslararası ticareti etkiler duruma gelmişlerdir. Nitekim birçok ülkede faaliyet gösteren firmaların birleşmesiyle oluşan ve dünya ticaretini tek başına etkileyebilecek piyasa gücüne sahip olan küresel birleşmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Çok-uluslu şirketlerin karteller oluşturmalarının, hüküm sürdükleri

ülkelerde doğuracağı rekabeti bozucu ve refahı azaltıcı doğrudan etkileri kadar, kendi aralarında birleşmelerinin de üçüncü ülkeler üzerinde önemli etkileri olabilmektedir. Tek tek ülkelerin rekabet otoriteleri, ülke sınırları dışında ve başka ülkelerin hukuki alanları içinde kalan bu gibi durumlar karşısında yetkisiz kalabilmektedir. Küreselleşen ekonomi koşullarında farklı ülkelerin rekabet politikaları ve ticaret politikaları önemli ölçüde çakışmaktadır. Rekabet politikasının uluslararası alanda karşılaştığı uluslararası sorunların, yeni uluslararası çözümler gerektirdiği, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı ve Avrupa Birliği başta olmak üzere çeşitli platformlarda tartışılmaktadır (Demir, 1998: 48). Bu çerçevede, çalışmanın ilk bölümünde rekabet politikasının hedef aldığı rekabeti kısıtlayıcı uygulamalar ele alınacaktır. İkinci bölümde ise serbestleşen dünya ticaretinde rekabet ve ticaret politikası ilişkisi ele alınacaktır. Üçüncü bölümde küreselleşen pazarlar için rekabet politikaları tartışılırken dördüncü bölümde bu konu gelişmekte olan ülkeler bağlamında incelenecektir. Küresel ticaret

süreci; ülkelerin mal akımlarının önündeki dış ticaret engellerini kaldırmalarını ve dünyanın tek bir pazar durumuna getirilmesini ifade etmektedir (Kazgan, 1997: 70). Bu sürecin etkin bir biçimde işleyebilmesi için ülkeler arasında çeşitli alanlarda, özellikle de anti-rekabetçi uygulamalara karşı izlenecek politikalar konusunda işbirliğine gitmesine ihtiyaç vardır. Bunun en büyük nedeni, ticaretin serbestleştirilmesinin uluslararası pazarlarda kartelleşmenin önünü açtığıdır (Joekes and Evans, 2008: 55).

Rekabet düzenlemeleri konusunda küresel düzeyde bir sistem kurulmadan serbestleşen dünya ticaretinin etkin bir biçimde işleyebileceği düşünülemez. Çünkü, dünya ticaretindeki bu serbestleşme süreci, ülkelerin rekabet politikaları arasında belirli bir derecede uyumlaşmayı ve bazı temel prensipler üzerinde uzlaşmayı zorunlu kılmaktadır; bu konu gelecekteki ticaret görüşmelerinin de en başındaki gündemini oluşturacaktır (Rodrik, 1997: 37).

1. Rekabet Kavramı Ve Rekabet Politikası

Rekabet, pazar ekonomisinin zorunlu bir şartıdır. Serbest rekabet rejimi de pazar ekonomisi modelinin başka bir adıdır. Pazar ekonomisi rekabet ilkesine dayanır. Serbest rekabete dayalı bir ekonomi hem kaynakların etkin kullanımını sağlar, hem de rakip malların fiyatlarının düşmesine, pazarda daha büyük paya sahip olmak isteyen işletmelerin kalitelerini arttırmalarına yol açar. Serbest rekabetçi yapının getirdiği bu ekonomik yarış, ülke ekonomisinin sürekli ve dengeli bir biçimde gelişmesini sağlar. İktisadi anlamda rekabet; ekonomik faaliyette bulunanların daha iyiye ulaşmak, daha çok maddi imkân kavuşmak için yarışması olup, pazar ekonomisi modelleri bu yarışmanın kurallarını ve biçimini ortaya koyarak rekabetin ahlaki yönünü de dikkate almıştır. Rekabet yaşamızın 3. maddesinde de rekabet kavramı “rekabet, mal ve hizmet piyasalarındaki teşebbüsle arasında özgürce kararlar verilebilmesini sağlayan yarış ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır (4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun). Sayıları sınırlı olan üreticilerin birbirleriyle rekabet

edecek yerde daha çok kazanmak için işbirliği yapmaları yani piyasadaki rekabeti kısıtlamaları ekonomik verimlilik ve tüketici refahı açısından rasyonel olmayıp, Devletin bu duruma rekabetin işleyişini sağlamaya yönelik müdahalesini gerektirir. Öyleyse, rekabet, insan doğasında var olan ve çıkarını kollama eğilimi ile ilişkili bulunan bir davranışın belli bir piyasa modeli çerçevesinde düzenlenmiş biçimidir (Kılıçbay, 1985: 54).

Devletin, demokratik bir düzen çerçevesinde pazar ekonomisi ile ilişkilerinde düzenleyici bir işleve sahip olduğu görüşü, artık çağdaş devlet-ekonomi ilişkilerinde geniş ölçüde kabul gören bir yaklaşımdır. Piyasaların sağlıklı işleyişini sağlamak için gerekli düzenlemeleri zamanında yapan ve onlara uyulup uyulmadığını anında denetleyen bir kurum olarak devlet, ekonominin en önemli aktörüdür.

Klâsik İktisadın kurucusu Adam Smith, “Ulusların Zenginliği” adlı kitabının “Malların Doğal ve Piyasa Fiyatları” isimli bölümünde, serbest rekabetin, piyasa fiyatlarının çekim merkezleri olarak nitelendirilebileceğimiz doğal fiyatlara yönelmesindeki rolünü incelemektedir. Smith, piyasaya ilişkin bilgilerin herkese açık olduğu, piyasaya girişin serbest olduğu ve firmaların aralarında anlaşmalar yapmadığı bir ortamda gerçekleştirilecek bir serbest rekabet kavramı ortaya koymuştur. İlk olarak Smith tarafından sistematik bir biçimde ortaya konulan serbest rekabet, malın fiyatının arz ve talebe göre belirlendiği ve faaliyet gösterenlerin kişiliklerinden bağımsız bir piyasa şeklidir. Smith’e göre, serbest rekabet fiyatı uzun dönemde elde edilebilecek en düşük fiyattır. Bunun anlamı, serbest rekabet fiyatının her durumda alıcıdan alınabilecek ya da vermeye razı olduğu düşünülen en yüksek, satıcıların ise genel olarak kabul edebilecekleri ve aynı zamanda işlerini sürdürebilecekleri en düşük fiyat olmasıdır (Smith, 1997: 61).

Ancak, Adam Smith “Ulusların Zenginliği” kitabında malların doğal ve piyasa fiyatlarını incelediği bölümde, her malın piyasa fiyatının serbest rekabet fiyatına çekilmesini engelleyecek bazı faktörlerin de ortaya çıkabileceğini vurgulamaktadır. Bunlardan en önemlisi olarak da

satıcılar arasında gerçekleşebilecek işbirliğine dikkati çekmiştir. Smith, iş çevrelerinin tümüyle özgür bırakılmalarını savunmamaktadır. Çünkü, işadamlarının kamu aleyhine kendi çıkarlarını kollamak eğiliminde olduğunun farkındadır. Smith, aynı ticaret kolunda çalışan esnafın zaman zaman bir araya gelebileceğini ve böyle bir toplantının ise çoğunlukla kamu aleyhine bir komplo veya aralarında anlaşarak fiyatları yükseltmek için bir sözleşme yapılmasıyla son bulacağını vurgulayarak bu konuda devletin sorumluluğuna işaret etmektedir. Görüldüğü gibi, Smith, kapitalistlerin aslında rekabeti sevmediklerini dolayısıyla rekabeti önlemenin yollarını aradıklarını ileri sürerek, çözümü, devletin fırsat eşitliğini güvence altına alarak rekabet ortamını geliştirmesinde görmüştür (Alada, 2000: 162).

Smith'in serbest rekabet kavramı zaman içinde geliştirilmiş ve Neoklâsik İktisadın "tam rekabet" kavramını mükemmel bir biçimde formüle etmesiyle sonuçlanmıştır. Tam rekabet kavramının en önemli varsayımlarından biri piyasada bulunan firmaların malın fiyatını etkileyemeyecek kadar çok olmalarıdır. Böylece, rekabet kavramında ortaya çıkan değişimin en önemli sonucu üretilen malların fiyatlarının, firmalar açısından parametre durumuna gelmesi ve firmaların ürettikleri malın piyasa fiyatını veri olarak almak zorunda kalan fiyat-alıcıları olmalarıdır. Tam rekabet modeli, klâsik iktisatta, arz ve talep yasasının özü olarak görülür ve rekabet politikası içinde, endüstri yapısının tam rekabet idealinden uzaklaşmasına engel olmak için, devleti rekabeti koruma, destekleme gayreti içine yönlendirir (Atiyas, 2001: 4).

Pazar ekonomisindeki rekabet, arz-talep kanunu ve fiyat mekanizması birbirine bağlı, birbirinden ayrılmaz koşullardır. Arz-talep kanunu ve otomatik fiyat mekanizması ancak rekabet koşulları içinde işler. Piyasada belirli bir mal aranılırsa, rekabet, bu malın fiyatını düşürür. Düşük fiyat tüketimi çoğaltırken, öte yandan üretimi azaltır. Böylece rekabet, arz ve talep arasındaki dengeyi fiyat mekanizması aracılığıyla otomatik olarak kurmaktadır. Rekabet

sayesinde piyasaların tekeller tarafından kapatılması önlenir. Bu sayede, tüketiciler korunurken çalışanların istismarı önlenir (Güran, 1989: 116).

Rekabet mevzuatının hedef aldığı rekabet kısıtlamaları başlıca üç biçimde oluşmaktadır. Birincisi, rekabeti kısıtlayıcı anlaşmalardır. Girişimcilerin birbirleriyle anlaşarak kendi iradeleriyle rekabeti kısıtlamaları olan kartel anlaşmalarıyla, hukuki ve iktisadî varlıklarını koruyan teşebbüs veya teşebbüs birlikleri, belirli bir malın üretimi, pazarlanması ve fiyatı ile ilgili ortak bir tutum içine girerler (Özsunay, 1985: 7). Örneğin, aynı malı üreten iki üreticinin önümüzdeki yıl için fiyatları belirli bir oranda arttıracaklarına ilişkin yapacakları bir anlaşma rekabeti bozar ve böyle bir sözleşme bu işletmelerin aralarında fiyat karteli kurdukları anlamına gelir.

Diğer bir durum ise tekellerdir. Tekellerin rekabeti kısıtlayıcı etkisi; tekelin bir piyasa içinde ileriye doğru, yani müşterilerine karşı ya da geriye doğru yani kendi hammaddesini karşıladığı kişilere karşı piyasa koşulları açısından bağımsız hareket etme gücüne sahip olmasından ileri gelir. Bu durumda tekelin kararları başka kişilerin özgürce karar vermelerini engeller. Ancak, burada rekabet kuralları açısından, tekelin kendisinin, sırf tekel olduğu için rekabet kurallarını ihlal ettiği anlamı çıkarılmamalıdır. Rekabet kuralları tekeli tekel olduğu için değil, tekel gücünü kötüye kullanması halinde cezalandırmaktadır. Bu konuda, rekabet kurallarının hedef aldığı tekel kavramının, mikroiktisadın tek bir satıcı firmasının faaliyet gösterdiği "pür tekel" kavramıyla sınırlı olmadığını belirtmek de yararlı olacaktır. Aslında, realitede ne tam rekabet koşullarına, ne de türdeş bir malın sadece tek bir satıcısının bulunduğu "pür tekel" durumuna pek rastlanmaz. Bir piyasanın tekelleştiğine dair en önemli gösterge, söz konusu piyasada tek bir satıcının faaliyet göstermesi değil; bir firmanın ilgili piyasanın önemli bir kısmını kontrol etme yeteneğine yani tekel gücüne ulaşarak, piyasadaki fiyat veya miktar ikilisinden herhangi birini, diğer oyuncularından bağımsız olarak belirleyebilmesidir.

Rekabet politikasının üzerine odaklandığı ve bunlara karşı çeşitli kurallar geliştirdiği üç temel firma davranış tipi; piyasada rakip firmalar arasındaki, üretimi veya fiyatları belirlemeye ya da pazarları paylaşmaya yönelik rekabeti kısıtlayıcı anlaşmalar (kartel anlaşmaları), birleşmeler ve piyasa hâkimiyetinin kötüye kullanılmasıdır.

Görüldüğü gibi, rekabet kuraları hem rekabeti kısıtlayan firmalar arasındaki anlaşmalara hem de piyasa hâkimiyetinin kötüye kullanılmasına karşı hükümetler tarafından konulan kurallar bütünüdür.

2. Serbestleşen Dünya Ticaretinde Rekabet Ve Ticaret Politikası İlişkisi

Tam rekabet piyasası en genel anlamıyla, piyasada firmaların giriş ve çıkış engeline takılmadan piyasa fiyatının üstünde bir fiyat belirleme gücünün olmadığı bir piyasa türü olarak tanımlanabilir. Gerçek dünyada bu ideal duruma pek rastlanmamakla birlikte devletin rekabet politikasına ilişkin görevi firmaları sanki tam rekabet piyasasında faaliyet gösteriyormuş gibi davranmalarını sağlayarak, rekabetin olabildiğince işlemini sağlamaktır (Joeques & Eavans, 2008: 3). Modern anlamda rekabet yasası ilk kez 1890 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde çıkarılarak bu yasayla, özellikle firmaların kartel firmalarından farklı olarak uydu firmalar haline geldiği tröstleri yasaklamak amaçlandı. Tröstler özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde doğmuş ve gelişmişlerdir. Bu yüzden Amerika Birleşik Devletleri rekabet politikası antitröst politika olarak da isimlendirilir. Ancak Amerikan rekabet kurallarında, Amerikan çıkarları bakımından, dış pazarlara yönelik rekabet sınırlamalarına yeşil ışık yakılmıştır (Özsunay, 1985: 12). Karteller ise Almanya'da gelişmiş ve genellikle fiyat belirleyen karteller olarak ortaya çıkmıştır (Kuyucuklu, 1995: 268). Savaş sonrasında ise Alman Kartel Hukuku özellikle savaşı kazanan ülkelerce belirlenmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulması da Avrupa'da rekabet hukukunun gelişmesinde etkili olmuştur.

Kartel, aynı dalda çalışan iki veya daha fazla işletmenin rekabeti azaltmak ya da ortadan kal-

dırmak için hukuki bağımsızlıklarını yitirmeden yaptıkları anlaşma ile oluşturdukları tekeli birliktir (Mucuk, 1987: 53). Birden çok teşebbüsün, piyasayı kontrol etmek ve rekabeti kısıtlamak için yaptıkları anlaşmalara da kartel anlaşmaları adı verilmektedir. Kartel anlaşması, belirli bir malın üretimi, pazarlanması ve fiyatının belirlenmesi gibi konuları içerir (Özsunay, 1985: 12). Kartel anlaşmalarıyla, rekabet sınırlandırıldığı, pazara etkide bulunduğu ya da pazarda üstünlük sağlandığı için, pazar ekonomisine dayalı sistemlerde, kartel anlaşmaları ve kararları, ilke olarak, geçersiz sayılmışlardır. Kartelin pazarda güçlü ve etkili olabilmesi için, katılan işletmelerin söz konusu malın piyasa üretiminin büyük bir bölümünü ellerinde bulundurmaları gerekir. Böyle bir durumda, rakiplerin rekabet gücü olmaz; ya kartelin aldığı kararlara kendileri de uyarlar ya da piyasadan çekilmek zorunda kalırlar.

Birden çok teşebbüsün faaliyet gösterdiği bir piyasada, teşebbüslerin elde etmekte oldukları karları arttırmaları, piyasayı kontrol edebilmelerine bağlıdır. Aynı piyasada faaliyet gösteren firmaların, kartel anlaşmaları ile fiyatı veya üretim miktarını kontrol etmeleri ya da piyasayı belirli coğrafi bölgelere ayırmaları karlarını maksimize etmekte çok etkili bir yöntemdir. Her ticari teşebbüs uzun dönemde karını maksimize etmek ve tekeli firma gibi fiyat belirleme gücüne ulaşmak ister. Birden çok teşebbüsün faaliyet gösterdiği bir piyasada, fiyatın tekel fiyatı düzeyine yükselmesi, teşebbüslerin anlaşmış olmaları koşuluna bağlıdır. Firmaların kartel şeklindeki işbirliğinde sermayeler birleştirilmemektedir, sadece belirli bir amaç için sermaye güçlerinin birlikte kullanılması söz konusudur. Kartelde tröstlerden farklı olarak, işletmeler hukuki ve iktisadi bakımdan bağımsızlıklarını korumaktadırlar. Kartele giren işletmelerin amacı, kartel dışındaki firmalara karşı rekabet güçlerini kuvvetli tutmak, üretim miktarları, satış bölgeleri, fiyatlar gibi konularda pazarda hâkim olmak ve satışlarını maksimum düzeye çıkarabilmektir. Bir kartele giren firma, onun ortak fiyat ve üretim politikasını da benimser.

Karteller ulusal veya uluslararası kartel olabilirler. Aynı endüstride ancak farklı ülkelerde faaliyet gösteren bir grup teşebbüsün rekabeti sınırlandırmak için aralarında anlaşma yapımlarıyla uluslararası karteller ortaya çıkmaktadır (Kreinin, 1995: 148). Uluslararası karteller uluslararası piyasa hâkimiyeti sağlamak amacıyla kurulmaktadır. Uluslararası piyasa hâkimiyeti ise serbest ticareti engellemektedir. Çünkü çok uluslu karteller, fiyat tespitleri ile devletlerin gümrük tarifelerinin sonuçlarını doğurabilirler.

Karteller, birkaç firma arasındaki mevcut rekabeti ortadan kaldırarak tekelleşmeyi amaçladığından, hükümetler tarafından tüketiciyi sömüren kuruluşlar olarak değerlendirilirler. Karteli oluşturan firmalar fiyat, satış koşulları, pazarların paylaşılması ve her birinin üreteceği mal miktarı gibi temel ticaret konularında anlaşmış olarak tüketicinin karşısına çıktıklarından, tüketicilerin ilgili malların rekabet değerlerinin çok üstünde bir bedel ödemesine sebep olurlar. Bu yüzden de modern kapitalist ekonomilerde kartelleşmeye karşı yasal düzenlemeler vardır. Ancak, kartelleşmeye karşı hükümet politikaları her zaman olumsuz yönde olmamıştır. Özellikle, ihracat alanındaki karteller hükümetler tarafından destek görmektedir. İhracat karteli adı verilen bu uygulamada, ulusal pazarda birbirleriyle rekabeti sürdüren firmaların dış pazarda birlikte hareket etmeleri öngörülmüş; yani pazar ayrımı söz konusu olup, dış pazarlarda büyük ölçekli pazar gücü yaratılması amaçlanmıştır (Bağrıaçık, 1983: 18).

3. Küresel Pazarlarda Rekabeti Düzenleyici Yaklaşımlar

Özellikle 1980'lerin sonundan itibaren, anti-rekabetçi uygulamalara karşı çok-tarafli disiplinler geliştirilmesine yönelik giderek artan bir ihtiyaç ortaya çıkmış ve bu yönde politikalar ve kurallar oluşturulması için çeşitli platformlarda çağrılar yapılmıştır. Buna gerekçe olarak ise, küresel çokuluslu şirketler tarafından tatbik edilen piyasa gücünün ancak küresel bir rekabet uygulaması ile denetlenebileceği gösterilmiştir (Hoekman, 1997,1). Gerçekten de, günümüzde, rekabet

alanında uluslararası işbirliği giderek önem kazanmaktadır. Bölgesel ticaret anlaşmalarında ve Dünya Ticaret Örgütü'nün çalışmalarında rekabet politikasına verilen bu önemi fark etmek mümkündür. Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticaretteki liberalleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla, sermayenin serbest dolaşımı artmış, ticaret serbestleşmiştir. Artan ticaret ve yatırım hacmi son derece keskin bir rekabete yol açınca, şirketlerde kartelleşme ve rekabete aykırı uluslar-ötesi birleşmelere yönelme eğilimi ortaya çıkmıştır (Kiely, 1998: 46). Bağımsız firmalar arasındaki anti-rekabetçi işbirliği uygulamalarına ve bunların uluslararası ticarete yaptığı etkilere ilişkin verilen önem, özellikle 1980'li yıllarda artmaya başlamış, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve OECD gibi kuruluşlar son yıllarda bu konudaki inceleme çabalarını çoğaltmışlardır. Avrupa Birliği rekabet konulu bir Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması talep etmektedir (Hanlı, 2001, 28). 14 Aralık 1960 tarihinde, Paris'te imzalanan anlaşmayla kurulan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), ekonomik gelişme yolunda uluslararası alanda, işbirliği yapılması amacına ulaşmak için çalışmalar yapan bir kuruluştur. Teşkilatın gerçekleştirmek istediği hedeflerden birisi de, OECD ülkeleri arasında uluslararası ticareti etkileyen rekabeti sınırlayıcı uygulamaları kontrol etmektir ve bu alanda pek çok tavsiye kararı kabul edilmiştir. Bu tavsiye kararlarının çıkmasına yol açan ve üye ülkelere de benimsenen düşünceye göre, rekabeti sınırlayıcı uygulamalar, ekonomik büyüme, ticaretin genişlemesi ve diğer ekonomik hedeflerin gerçekleşmesine bir engel teşkil etmektedir ve kaldırılmalıdır.

Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde ise rekabet politikası üzerine çalışmalar, Dünya Ticaret Örgütü'nün 09-13 Aralık 1996 tarihlerinde Singapur'da yapılan ilk Bakanlar Konferansı (Demir, 1998: 48) ile başlamıştır. Piyasalardaki rekabet koşulları, genel olarak rekabet politikası ismi verilen uygulamalarla düzenlenir. Daha çok yerli esaslara dayalı olan rekabet politikaları hızla uluslararası politikalar haline dönüşmektedir. Çünkü, rekabeti tehdit eden anti-rekabetçi uygulamalar bugün çoğunlukla farklı ulusların

firmalarının bir araya gelmesiyle oluşan teşebbüslerce gerçekleştirilmektedir; bu durum, rekabet politikaları sorununun küresel ticaret görüşmelerinin öncelikli gündemine girmesinin temel nedenidir (Richardson, 1998: 181). Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyelerine bir rekabet politikasına sahip olmaları konusunda herhangi bir zorlama yoktur. Ancak, Dünya Ticaret Örgütü üyelerinin çoğunun zaten rekabet yasası bulunmaktadır. Buradaki esas problem ise, ulusal rekabet yasaları arasında farklılıkların olması ve bunların da uluslararası ticareti etkilemesidir. Çoğu üye ülkede rekabet yasası ve politikası bulunmakla birlikte, daha şeffaf ve istikrarlı bir uygulama gerekmektedir. Mevcut rekabet uygulamaları arasında uyumun olmaması ve ihracat kartelleri gibi, rekabet politikasından muaf tutulan uygulamaların çokluğu, dünya ticaretini kısıtlamaktadır.

Dünya ticaretinin çoğu tam rekabet piyasalarında çalışan bağımsız firmalar arasında gerçekleşmektedir. Aksine, firmalardan bir kısmı küresel piyasa gücüne sahip olacak kadar büyüktür. Böyle durumlara karşı uygulanacak rekabet kuralları da küresel olmalıdır (ulusal bazda piyasa gücüne sahip firmaları denetlemeye yönelik olarak organize olmuş rekabet kurumlarının küresel piyasa gücüne sahip firmaları nasıl denetleyeceği önemli bir problem teşkil etmektedir). Son olarak, firmalar tarafından ihracata yönelik olarak kurulan kartellere tolerans gösterilmesi ve bunlara karşı çok-taraflı disiplinlerin olmaması da ihtilafli bir durum oluşturmaktadır.

Dolayısıyla, rekabet politikasına ilişkin uluslararası gündem, Dünya Ticaret Örgütü'nün 9-13 Aralık 1996 tarihlerinde Singapur'da yapılan ilk Bakanlar Kurulu Konferansı'nda kabul edilen deklarasyonla oluşmuştur. Bu deklarasyonda bakanlar, özel teşebbüslerin anti-rekabetçi davranışlarına karşı izlenebilecek rekabet politikaları ve rekabet ile ticaret arasındaki ilişkiler konusunda çalışmalar yapmak üzere bir çalışma grubu oluşturulmasında mutabık olduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla, bu çalışmalar sonucunda, gelecekte, uluslararası ticarete rekabet kurallarını düzenleyen yeni bir çok-taraflı anlaş-

ma yapılması muhtemel bir gelişme olacaktır. 1947 Yılından bu yana yapılan çok-taraflı ticaret görüşmeleri sonucunda tarifeler çok düşük düzeylere inmiş, bunun neticesinde de dünya ticaret hacminde büyük bir artış gerçekleşmiştir. Ancak, buna bağlı olarak sınır-ötesinde faaliyette bulunan firmalarda ve sınır-ötesine taşan anti-rekabetçi uygulamalarda da artış olmuştur. İşte bu gelişmeler, uluslararası alanda zorlayıcı rekabet kuralları ve işbirliği mekanizması düzenlenmesi konularını Dünya Ticaret Örgütü'nün gündemine taşımıştır. Ancak, bu konuda, özellikle Avrupa Birliği (AB)'nin girişimlerinin etkili olduğunu belirtmemiz gerekir. Avrupa Birliği, Singapur Bakanlar Konferansı hazırlıkları sırasında "Dünya Ticaret Örgütü'nde rekabet kurallarına ilişkin uluslararası bir çerçeve oluşturulması imkanlarını araştırmak üzere bir çalışma programı başlatılması" teklifini içeren ve anti-rekabetçi uygulamalar karşı uluslararası standartlar getirilerek tanımlanması önerisini getirmiştir (Demir, 1998: 48-72). Görüldüğü gibi, Avrupa Birliği önerisi açık bir şekilde, rekabete uluslararası standartlar getirmeye yöneliktir.

4. Rekabete İlişkin Küresel Sorunlar Ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Rekabet Politikasının küresel sorunları çözememesinin en önemli nedeni; rekabet politikasının ülke sınırları içindeki sorunların çözümüne yönelik olmasıdır. Kısaca, rekabet politikası ülke sınırları içindeki, ticaret politikası ise diğer ülkeler ile ticari ilişkilerdeki rekabetle ilgilidir. Rekabet politikasında, teşebbüslerce girilen tekelleşme, fiyat belirleme, şirket birleşmeleri gibi uygulamalar ve anlaşmazlıklar ulusal rekabet hukukuna tabidir. Ayrıca rekabete ilişkin küresel sorunların oluşmasının nedenleri arasında özellikle Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletlerinin bu konudaki farklı tutumları rol oynamaktadır. Avrupa Birliği bütün Dünya Ticaret Örgütü üyelerinin rekabet yasası çıkarmasını isterken Amerika Birleşik Devletleri rekabet hukukunu uluslararası bir rejime tabi kılmak istememektedir. Ayrıca bunun bir nedeni de Amerika Birleşik Devletleri'nin özellikle ihracat kartellerine olumlu bakmasıdır. Alcoa firması

devletin de desteğini alan küresel bir alüminyum karteli kurmak istediği zaman, hükümette yer alan Stiglitz “piyasa ekonomilerinin işleyişini sağlayan rekabettir. Karteller Amerika Birleşik Devletlerinde yasal değildir ve küresel olarak da yasal olmamaları gerekir” diyerek kartele karşı çıkmıştır. (Stiglitz, 2002: 199).

Sınır-ötesi anti-rekabetçi uygulamalar ve bunlara ilişkin olarak ortaya çıkan uluslararası ihtilafların ikinci yönü teşebbüslerarası küresel birleşmeler konusunda ortaya çıkmaktadır. Küresel ticaretin ortaya çıkardığı olgulardan birisi de küresel birleşme hareketidir. Son yıllarda, küresel şirket birleşmelerine ilişkin olarak ülkeler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu anlaşmazlıkların temel noktaları, meydana gelen birleşmenin diğer ülkelerdeki rekabet koşullarını olumsuz yönde etkilemesidir. Söz konusu birleşmenin, merkezinin bulunduğu ülkedeki rekabet otoritesi tarafından onaylanması, problemi ortadan kaldırmamakta, çünkü başka bir ülkenin rekabet otoritesi bu karara karşı çıkabilmektedir. Uçak üreten iki Amerikan firmasının (Boeing ve McDonnell Douglas) birleşmesine AB Komisyonu karşı çıkmış ve söz konusu birleşme kurulduğu takdirde bu firmaların Avrupa Birliği’ndeki faaliyetlerine yaptırım uygulayacağını açıklamıştır. Küresel birleşmelere ilişkin uyumsuzluklar daha çok Amerika Birleşik Devletleri ve AB arasında ortaya çıkmaktadır. Ancak, Avrupa Birliği veya Amerikan firmaları arasındaki birleşmelerin sadece bu bölgelerde değil, dünyanın her tarafındaki rekabet koşulları üzerinde etkilerde bulunacağı muhakkaktır. Ancak, böyle bir birleşmeye karşı, siyasi olarak fazla etkinliğe sahip olmayan gelişme yolundaki ülkelerin, rekabet otoritelerinin tek başlarına yaptırım uygulamasının veya yasaklama getirmesinin birçok sebepten ötürü mümkün olmadığı da açıktır. Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde de henüz böyle uygulamalara karşı herhangi bir kural ya da çok-taraflı bir disiplin oluşturulmadığı için, bu tür birleşme uygulamalarının şikâyet edilebileceği veya engel olunabileceği bir mekanizma yoktur. Gelişmekte olan ülkeler kartel oluşturan çok uluslu şirketlere karşı büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. Özellikle gelişmiş ülke

firmalarınca kurulan ihracat kartellerinde bu durum ortaya çıkmaktadır. İhracat kartellerine iç piyasayı değil de, dış piyasaları etkiledikleri için, neredeyse tüm ülkelerin rekabet kanunlarında istisna tanınmıştır. Gelişmiş ülkelerin ekonomik ve politik ağırlığı rekabet hukuku konusunda uluslar arası hükümler olmamasına rağmen etkili olmaktadır. Avrupa Birliği ise Amerikan hava taşımacılık şirketi olan Boeing ve McDonnell-Douglas şirketlerinin birleşmelerine itiraz edebilmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin rekabet politikası kurallarına uyumlandırılması konusuna gelinirse, rekabet politikası konusunda küresel düzenlemeler yapılırken gelişmekte olan ülkelerin kendine özgü durumları göz önüne alınarak, rekabet politikasının önemli bir kısmını oluşturan birleşme denetimi konusunda daha esnek davranılmalıdır yani gelişmekte olan ülkelerdeki işletmelerarası birleşmelerin denetiminde daha toleranslı davranılmalıdır. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınma sürecinin başlarında, bir an önce sanayileşmenin, rekabeti sağlamaktan daha önemli olduğunu, dolayısıyla bu süreçte rekabet politikası düzenlemelerinin kendileri için öncelikli olmadığını ifade etmektedirler. Gerçekten de gelişmekte olan ülkelerin yapısal sorunları rekabet politikalarının, gelişmiş ülkelerin rekabet politikaları ile aynı olamayacağını destekler niteliktedir. Zira gelişmiş ülkelerde, tüketiciler için düşük fiyatın sağlanması rekabet politikası için önemli bir hedef iken, gelişmekte olan ülkeler için temel hedef kalkınmadır; üretimin uzun vadede büyümesini sağlamaktır. Öte yandan kalkınma için yatırımın da yüksek oranda olması gerekir. Yatırımın yüksek olması için girişimcilerin yatırım eğiliminin teşvik edilmesi zaruridir. Ancak, rekabet sonucunda elde edilecek kârın düşük olması yani rekabetin artmasının aşırı karları ortadan kaldırarak işletmeleri normal kar ile çalışmaya zorlaması gelişmekte olan ülkelerde yatırım eğilimini kıracaktır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler için çok yoğun rekabet, rekabetin çok az olması kadar zararlıdır. Bu ülkelerin ihtiyacı, yatırım eğilimini ortadan kaldıracak kadar yoğun bir rekabet değildir. Gelişmekte olan ülkeler kalkındıkça rekabet düzen-

lemelerine ihtiyaç duymaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler özellikle 1980'lerden itibaren hızlı bir biçimde rekabet mevzuatlarını oluşturmaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerde özellikle üretimde önemli yer tutan küçük ve orta boy işletmelerin piyasadaki faaliyetlerini kolaylaştırıcı bir rekabet politikası izlenmesi yararlı olacaktır. Öte yandan gelişmiş ülkelerde rekabet politikasının önemli bir kısmını oluşturan işletmelerarası birleşmelerin denetlenmesi konusu, gelişmekte olan ülkelerin rekabet politikalarında daha esnek ve toleranslı bir biçimde yer alabilir. Çünkü küreselleşme sonucunda keskinleşen rekabet ortamında gelişmekte olan ülke firmalarının optimum ölçeğe ulaşınca kadar birleşmeleri ekonomik etkinlik ve verimlilik açısından, en önemlisi gelişmiş ülkelerin firmaları ile rekabet edebilmeleri bakımından önemli olacaktır. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerde rekabet politikasının hiç olmaması durumunda; tekelleşmenin, kartelleşmenin olacağı, tekellerin ve kartellerin de üretimi kısıp fiyatları arttıracaklarını düşünecek olursak gelişmekte olan ülkeler için rekabet politikası önemli bir konudur, ancak burada gelişmekte olan ülkelerde maksimum bir rekabetin değil, optimum bir rekabetin hedeflenmesi daha yararlıdır (Sabır, 2012: 88).

Sınır-ötesi anti-rekabetçi teşebbüs uygulamalarına karşı küresel bir disiplinin nasıl oluşturulup uygulamaya geçirileceği konusunda çeşitli yöntemler önerilebilir. Doğrudan doğruya uluslararası bir rekabet anlaşmasının imzalanması bu konuda gerçekleşmesi en zor bir yaklaşım olarak görülmektedir. Ortak rekabet politikalarının bölgesel entegrasyonlar yoluyla yaygınlık kazanması ve daha sonra bu entegrasyonların aralarında yapacakları anlaşmalarla rekabet standartlarının küreselleşmesi daha kolay bir stratejidir.

SONUÇ

Bu çalışmada, rekabete ilişkin olarak uluslararası alanda karşılaşılan sorunlar, gelişmekte olan ülkelerin bu konudaki problemleri ve rekabet politikası ve ticaretin serbestleşmesi arasındaki ilişki ele alınmaya çalışılmıştır. Küreselleşme

eğilimleri ile birlikte iç piyasa ve dış piyasa arasındaki ayırım giderek belirsizleşmiş, bunun sonucunda da, günümüzde rekabet politikası ve ticaret politikası arasındaki önemli ilişkiler ortaya çıkmıştır. Çalışmada bahsedildiği gibi ticaretin küreselleşmesi ve rekabet politikası düzenlemeleri paralel gitmesi gereken süreçlerdir. Aksi halde ticaretin serbestleşmesinin sonuçlarından birisi de küresel karteller olacaktır. Dünya ekonomisinin serbestleşmesiyle birlikte küresel karteller ve birleşmeler gibi rekabete ve rekabet politikasına ilişkin uluslararası sorunlar ağırlık kazanmaktadır. O nedenle, rekabet otoritelerinin, rekabete ilişkin uluslararası sorunları yakından izlemeleri ve bu alanda uluslararası işbirliği arayışları içinde olmaları gerekmektedir.

Bu konudaki diğer önemli bir nokta ise ihracat kartelleridir. İç piyasalarında kartellere karşı ağır yasaklar getiren ülkeler ihracat kartellerine hoşgörülü yaklaşmaktadırlar. Üstelik ihracat kartelleri karşısında rekabet otoriteleri çaresiz kalmaktadırlar çünkü gerek yetki açısından gerekse kartel faaliyetlerinin kanıtları ülke dışında olduğundan bir ülkenin rekabet kurumunun başka bir ülke menşeli firmaya yaptırım uygulaması söz konusu değildir. Gelişmekte olan ülkeler siyasi ve ekonomik olarak bir baskı unsuru olamadıklarından ihracat kartellerinin anti-rekabetçi tutumlarından daha çok zarar görmektedirler.

Gelişmekte olan ülkelerin rekabet politikası konusunda ise küresel düzenlemeler yapılırken gelişmekte olan ülkelerin kendine özgü durumları göz önüne alınarak, rekabet politikasının önemli bir kısmını oluşturan birleşme denetimi konusunda daha esnek davranılmalıdır yani gelişmekte olan ülkelerdeki işletmelerarası birleşmelerin denetiminde daha toleranslı davranılmalıdır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde maksimum bir rekabetin değil, optimum bir rekabetin hedeflenmesi daha yararlıdır. Daha da önemlisi, küresel ticaretin, tüm ülkeler için uyulması zorunlu bir politika olduğu günümüzde, gelişmekte olan ülkelerin kendi ulusal kalkınma gereklerine yanıt verecek ulusal bir rekabet hukuku ve rekabet politikalarını uygulayacak bir rekabet kurumları olmalıdır.

Sınır-ötesi anti-rekabetçi teşebbüs uygulamalarına karşı küresel bir disiplinin nasıl oluşturulup uygulamaya geçirileceği konusunda çeşitli yöntemler önerilebilir. Doğrudan doğruya uluslararası bir rekabet anlaşmasının imzalanması bu konuda gerçekleşmesi en zor bir yaklaşım olarak görülmektedir. Ortak rekabet politikalarının bölgesel entegrasyonlar yoluyla yaygınlık kazanması ve daha sonra bu entegrasyonların aralarında yapacakları anlaşmalarla rekabet standartlarının küreselleşmesi daha kolay bir stratejidir.

KAYNAKÇA

- ALADA, D. (2000), İktisat Felsefesi ve Belirsizlik, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- ATİYAS, İ. (2000), "Rekabet Politikasının İktisadi Temelleri Üzerine Düşünceler", Rekabet Dergisi, Sayı 1, (Ocak), 25-46.
- BAĞRIAÇIK, A. (1983), Türk Sanayiinde Pazar Hakimiyeti, İstanbul, Dünya Yayınları.
- DEMİR, Ö. (1998), "Dünya Ticaret Örgütü'nün Yeni Çalışma Konusu: Ticaret ve Rekabet Politikaları arasındaki İlişki", Dış Ticaret Dergisi, Yıl:3, Sayı:9, (Nisan), 48-72.
- EROL, K. (2000), Rekabet Kurallarının Ülke Dışı Uygulanması, Ankara, Rekabet Kurumu .
- GRAHAM, M.- RICHARDSON, D. (1997), Competition Policies for the Global Economy, Washington, Institute for International Economics.
- GÜRSEL, Seyfettin. (1997), "Piyasa Ekonomisi", Galatasaray Sosyal Bilimler Dergisi, (Bahar), 53-71.
- GÜRAN, Sevgi. (1989), Makroekonomik Analize Giriş, İstanbul, Der Yayınları.
- HOEKMAN, Bernard. (1999), "Competition Policy, Developing Countries and the WTO", WTO, World Economy, Washington, 1999.
- JOEKES, S. (2008), Phil. Competition And Development: The Power Of Competitive Markets. International Development Research Centre(IDRC), Canada.
- HANLI, H. (2001). "Küreselleşme ve Rekabet Politikası: Global Ticaret", Rekabet Bülteni, Sayı 5, İstanbul, ESC Yayınları, 27-29.
- HOEKMAN, B. & KOSTECKI M. (1997), The Political Economy of The World Trading System: From GATT to WTO, Oxford: Oxford University Press.
- KAZGAN, G. (1997), Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
- ... (1991). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KIELY, R.. (1998), "Transnational companies, global capital and the Third World", Ed. Ray Kiely and Phil Marfleet, Glo-

balisation and the Third World, London:,Routledge.

- ... (1998). "Globalisation post-modernity and the Third World", Ed. Ray Kiely and Phil Marfleet, Globalisation and the Third World, London, Routledge.
- KILIÇBAY, A. (1985), Türkiye'de Piyasa Ekonomisi, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayın No: 509.
- KIRZNER M. I. (2001), "Piyasa Rekabetinin Dayanılmaz Gücü", çev. Ferhat B. Özgen, Liberal Düşünce, Yıl 6, (Kış), 69-72.
- KLEIN, W. R.. (1973), "A Dynamic Theory of Comparative Advantage", The American Economic Review, Volume LXIII, Number 1, (March), 173-184.
- KREININ, E. M. (1995), International Economics: A Policy Approach, USA: The Dryden Press.
- KUYUCUKLU, N. (1995), İktisadi Olaylar Tarihi, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- MUCUK, İ. (1987), Modern İşletmecilik, İstanbul, Der Yayınları.
- ÖZEL, M. (1993), Piyasa Düşmanı Kapitalizm, İstanbul, İz Yayıncılık.
- ÖZSUNAY, E. (1985), Kartel Hukuku, İstanbul, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları.
- POSNER, R. (1976), Antitrust Law: An Economic Perspective, Chicago, Chicago University Press.
- PÜTZ, T. (1994), Kuramsal Ekonomi Politikasının Temelleri, çev. Naci Kepkep, İstanbul, Der Yayınları.
- RODRİK, D. (1997), Has Globalization Gone Too Far?, Washington, Institute for International Economics.
- SABIR, H. (2012), Azgelişmiş Ülkelerde Rekabet ve Kalkınma, İstanbul, Der Yayınevi.
- SCHERER, F. M. (1996), "International Trade and Competition Policy", Ed. Einer Hope, Competition Policy in an Global Economy, London, Routledge.
- STIGLITZ, E. J. (2002), Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı, çev. Arzu Taşçıoğlu, İstanbul, Plan B Yayınları.
- SMITH, A. (1997), Ulusların Zenginliği, çev. Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı, İstanbul, Alan Yayıncılık.